

Kárpátalja és a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye társadalmi képezének összehasonlító leírása a dualizmus korában

Rezümé. Kárpátalja és a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye dualizmus kori összehasonlítása eléggé összetett problémakör, amennyiben annak politikai és földrajzi kötődését vizsgáljuk. Az egyazon kormányzás alatt lévő régiók fő eltérést elsősorban az etnikai és nemzetiségi hovatartozásban mutatnak, ami köré épül az egész politikai rendszer. A Szabolcsban jelentős számban koncentrálódó cigányság, illetve a mai Kárpátalján jelenlévő többségi ruszinság sajátos, a régiókra jellemző oktatáspolitikai kidolgozását tette szükségessé, amelynek eredményei régióként mást mutatnak. A történelmi vármegyék magyarsága a társadalmi rétegződés függvényében megőrizte jelenlétét, fejlődését, amit a demográfiai adatok jól tükröznek.

Kulcsszavak: Kárpátalja, dualizmus, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, társadalom.

Резюме. Порівняльне дослідження географічних та політичних зв'язків Закарпаття і сучасної Саболч-Сотмар-Березької області у період дуалізму є досить складною проблематикою. Основна відмінність цих регіонів, які входили до одного адміністративно-територіального утворення, це етнічна і національна приналежність, навколо якої розбудовувалася вся політична система. Велика кількість ромів у Саболчській області і перевага русинів на Закарпатті зробили необхідною розробку окремої освітньої політики, результати якої в кожному регіоні відрізнялися. Угорці на території комітату на тлі формування нових суспільних прошарків зберегли свою присутність і забезпечили подальший розвиток, що відображається і в демографічних даних.

Ключові слова: Закарпаття, дуалізм, Саболч-Сотмар-Березька область, суспільство.

Abstract. The comparison of Transcarpathia and Szabolcs-Szatmár-Bereg county in the epoch of dualism poses a serious problem, if we take into consideration their political and geographical relationship. The regions demonstrate significant differences in the ethnics and in the national identification even under the same leadership. The Gypsies and the Ruthenians exerted a great influence on the politics of the educational system of Transcarpathia. The Hungarians of the historical parts kept living and developing on the territories occupied by them previously, which can be seen owing to the population explosion.

Key words: Transcarpathia, dualism, „Szabolcs-Szatmár-Bereg”, society.

Kárpátalja (mai nevén Zakarpatska oblaszty) önálló politikai története csak 1918 végén, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesésekor kezdődött, a négy vármegyét (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) magába foglaló régió korábban a történelmi Magyarország szerves része volt, ami szorosán kapcsolódott az Európai politika történetéhez. Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros, valamint Zemplén vármegyéket a XIX. századi magyar térképeken „Északkeleti Felvidék” néven is emlegetik.

* Ungvári Nemzeti Egyetem, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék. Végzés éve: 2013. A tanulmányt Zubánics László lektorálta. Ужгородський Національний Університет, Кафедра Історії Угорщини та Європейської Інтеграції. Завершено: 2013. Uzhgorod National University, Hungarian history and European Integration Department. Completed: 2013.

A mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye története a már nevében említett három történelmi vármegye által képviselt magyarországi régiót foglalja magába, beleértve a történelmi Ung és Ugocsa vármegye történetét is. Ez a terület a Nagyalföld északkeleti részénél csatlakozik a mai Kárpátaljához.

E két régió összehasonlítása – amely földrajzilag is egybefolyik a vizsgált 1867–1918. közötti időszakkal –, több eltérést is mutat még akkor is, ha Bereg vármegye területét egyikhez vagy másikhoz soroljuk.

A téma aktualitása abban rejlik, hogy e két régió napjainkban is szorosan kapcsolódik egymáshoz, azonban igen sok különbséget is mutat mind társadalmi, mind politikai tekintetben, ami felszínre hozza a fő hibákat, valamint a két terület országokénti periférikus jellegét is. Ezenkívül összehasonlító jellemzősükkel nem sokan foglalkoznak.

A történelemben a dualizmus néven ismert korszak (1867 júliusától a Monarchia széthullásáig) egy olyan duális államformát hozott létre, amelyet addig a magyar történetírás nem ismert. Ez a bécsi udvar és a magyar politikai vezetők között született megállapodás volt, amelynek értelmében az osztrák dinasztia feje egy személyben a magyar király is volt.

A téma ismertetése a két régióban lévő társadalmi szerkezet és rétegződés, nemzetiségi különbségek, valamint az iskolázottság és műveltség köre épül.

A társadalmi szerkezet legszembevetőbb mozzanatai a demográfiai változások voltak. A mai Kárpátalját demográfiai szempontból stabil régióként tartják számon. Az 1900–1914 között megfelelő arányban váltakozott a születés és halálozás. A háború kitörésekor jelentősen megtizedelődött – különösen – a férfi lakosság részaránya és lecsökkent a születésszám.¹

1880-ban magyarok alkották Kárpátalja mai területén a lakosság több mint egynegyedét. Ez az arány egészen 1910-ig – a Trianon előtt lebonyolított utolsó magyar népszámlálás időpontjáig – folyamatosan nőtt, ekkorra meghaladva a 30%-ot². Az 1880. december 31-i népszámlálás adatai alapján a mai Kárpátalja területén 401 280 ember élt. Az 1900-as és 1910-es népszámlálások között Kárpátalja népességének a száma 602 774 főre gyarapodott.

Ezzel szemben Magyarország területén, így Szabolcs és Szatmár vármegyékben sem volt olyan hirtelen népességrobbanás, mint amilyen a legtöbb országban az ipari forradalmat kísérte. Az 1850 és 1910 közötti időszakban a lélekszám egyharmadával növekedett, miközben a XVIII. században több mint kétszeresére gyarapodott a lakosság. Az 1870-es évektől kezdett el csökkenni a halálozás: a kötelező védőoltás hatására visszaszorult a himlő, a csatornázás, ivóvíztisztítás következtében pedig a kolera is, amely még a hetvenes években is százezrek halálát okozta. A halálozási arány csak lassan javult, sőt, a századforduló Európájában

¹ Dupka György: Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseltek Kárpátalján. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2011., 20. o.

² Molnár József, Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász., 2005., 10. o.

szinte a Monarchiában volt a legrosszabb. 1846-ban ezer élve született csecsemő közül 288 halt meg egyéves kora előtt, 1911-ben még mindig 206. Tovább csökkentette a népesség létszámát a nagyarányú kivándorlás. A dualizmus korában mintegy 1,5 millió ember vándorolt ki véglegesen Magyarországról.

A természetes szaporulat Bereg vármegyében volt pozitív előjelű, itt 1869–1880 között évente 25-tel több élve születést jegyeztek fel, mint halálozást. Szabolcs vármegyében 4 681-gyel, Szatmár vármegyében 8 117-tel kevesebb születést anyakönyveztek, mint halálozást. A népességcsökkenés még nagyobb mértékű volt a kedvezőtlen társadalmi-gazdasági adottságú nyírségi településeken³. A XIX. század utolsó évtizedétől kezdődően az egészségügyi ellátás javulásával emelkedett a lakosság átlagos életkora, a magas születési arány mellett csökkent a halálozások száma, amely számottevő népességyarapodást eredményezett.

A dualizmus korának magyar társadalmát sajátos csoportosulás jellemzi. Elkülönül a pozícióörző arisztokrácia, a felbomló nemesség, az átalakuló polgárság, az értelmiség, a kialakuló munkásosztály és a differenciálódó parasztság.⁴ Ez a folyamat jól megfigyelhető a vizsgált szabolcsi régióban is. A társadalmi rétegződés megmutatja, hogy az egyes elemek és csoportok miben különböznek egymástól, tehát a differenciáltságot és az egyenlőtlenséget. Egyfelől a polgárosodás számos jele mutatkozott: megnövekedett az ipari munkásság létszáma, erőteljes városiasodás indult be, egyre nagyobb gazdasági és politikai jelentősége lett az ipari, pénzügyi és kereskedő nagypolgárságnak. Növekedett az értelmiség, ezen belül a műszaki értelmiség létszáma, társadalmi tekintélye. Ugyanakkor a földművesek továbbra is a társadalom többségét adták.⁵

A magyarországi helyzet a kiegyezés idején a nemesi típusú átalakulás jellemzőit mutatja. Szabolcsban nem igazán, de a mai Kárpátalján inkább megfigyelhető volt, hogy a változó etnikai összetétellel szemben az uralkodó osztály etnikai összetétele nem változott, így a társadalmi szembenállás etnikai szembenállást is jelentett. Pl. a nem magyar ajkú jobbágyoknak magyar földesurai voltak, de ez fordítva is előfordult, ami a későbbiekben jelentősen hozzájárult a Kárpát-medencén belüli etnikai konfliktusokhoz, s végső soron a történelmi Magyarország bomlásához is.

A kor magyar társadalma csúcsán az arisztokrácia állt, amelynek hatalmát óriási földbirtokai és a monarchia anakronisztikus berendezkedése biztosította. Ez jelen volt Szabolcs és Szatmár vármegyékben, illetve a mai Kárpátalja területén is. Nagyon szűk rétegről beszélhetünk, körülbelül 500–1200 család, amelynek

³ Dr. Hanusz Árpád–dr. Kókai Sándor: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja humán erőforrásainak állapota, a turisztikai képzés helyzete és a szakember-ellátottság szükségletei. – Nyíregyháza, 2009., 8. o.

⁴ Kovács Ágnes: Az osztrák–magyar külpolitika és a magyar társadalom. Az 1867-es kiegyezés. – Grotius e-könyvtár, 2009., 24. o.

⁵ Uo. – 25. o.

birtokában az összes művelhető földterület 27–45%-a koncentráldott.⁶ Ennek az egy kézben lévő nagy mennyiségű földterületnek a következményeként jelent meg a nincstelen parasztság nagy létszáma, a XIX. század végére kiélesedő agrárválság és a nagyszámú kivándorlás.

A szabolcsi régióra erősen (míg a mai Kárpátaljára kevésbé) jellemző a városi munkásréteg létrejötte, ami a korszak végére jelentős számot tett ki. Ez annak is köszönhető, hogy Nyíregyházán, Nagykállón, Szatmárnémetiben hamarabb megindulhatott a városiasodás és várososodás fejlődése. A mai Kárpátalja tekintetében ez a folyamat lassúbb volt, Ungvár, Munkács és a többi magyarlakta város nehezen zárkózott fel, egész történelme folyamán ez a régió volt Magyarország legelmaradottabb szeglete, sokkal rosszabb szociális-gazdasági helyzetben, földnélküliségben és munkanélküliségben, mint a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Míg a korszak elején a szegények többsége a mezőgazdaságban dolgozott, a korszak végére nagy részük inkább a városi proletárok közül került ki.

Az 1867-es nagy politikai változások expanzív szakaszba lépett majorsági rendszerű gazdaságokat találtak Magyarország területén, ami a mai Kárpátalja területén ritkábban fordult elő. Ezáltal a köznemesi réteg mutatja a kor társadalmi rétegződési térképén az egyik legnagyobb differenciáltságot. Egy vékony rétege a feudalizmus megszűnésével azért nem került hátrányos helyzetbe, mert a nemesi birtokokat kárpótló rendszer a majorsági birtokoknak bizonyos védettséget biztosított.⁷

Ami mindkét vizsgált régióra elmondható, hogy a parasztság fogalmába igen különböző helyzetű emberek tartoztak. Negyedüket az 50–200 holdas módos gazdák alkották, akik közül maguk is sokat dolgoztak, de családtagjaik mellett szegény földműveseket is alkalmaztak. Közülük kerültek ki a falvak előljárói. A parasztok háromnegyede 20 hold alatti kis- és törpebirtokkal rendelkezett. Sokukat fenyegette a veszély, hogy lesüllyednek az agrárproletárok közé. A parasztok különböző rétegei is elzárkóztak egymástól, de még a legszegényebbek is igyekeztek kimutatni azt, hogy ők a birtokos parasztság „rangos” társadalmába tartoznak.

Fontos volt, hogy a tulajdonviszonyok szorítása által kényszerítve, a speciális táji adottságok, a közeli piac által ösztönözve erősen specializálódó mezőgazdasági és az önellátó háziipar hagyományaira támaszkodó kézműipari tevékenység bontakozott ki, amelyet a saját és idegen termékek fuvarozása, forgalmazása egészített ki.⁸

A legnagyobb eltérések Szabolcs-Szatmár és Kárpátalja között a közös kormányzás alatti időszakban vitathatatlanul a nemzetiségi különbségekben, nemzetiségi sokféleségben keresendők. A nemzetiségi kérdés a Monarchia történetének

⁶ Поп Д. – Поп И.: В горах и долинах Закарпаття. – М. 1971 – с. 32.

⁷ Kovács Ágnes: Uo. – 25. o.

⁸ Glósz József: Zsellérek és töredékelkes jobbágyok a munkaerő- és áru piacon a 19. század első felében. A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18–20. században. – Salgótarján–Budapest, 2003., 187. o.

egyik legfontosabb momentuma, mivel stabil fennállását is ez biztosította.⁹ Bár 1868. december 8-án a Magyar Országgyűlés megalkotta a kor legliberálisabb nemzetiségi törvényét, ám a nemzetiségi probléma a dualizmus egész korszakát végigkísérte. A nemzetiségek a meglévőnél sokkal szélesebb jogokat követeltek, ezzel szemben a korszak kormányai az erőszakos magyarosítás (asszimilálás) eszközeivel csorbították a nemzetiségek nyelvhasználati és politikai jogait.¹⁰ Emellett a dualizmus fél évszázada alatt a magyarság számaránya 41%-ról 54,5%-ra nőtt. Ez a momentum egyszerre volt jelen mindkét vizsgált régióban.

De vizsgáljuk meg e tekintetben elsőként a mai Kárpátalját. A történelmi Magyarország négy vármegyéjében (Bereg, Ung, Ugocsa, Máramaros) a Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség, az Osztrák–Magyar Monarchia századokon át az itt élő ruténokat, ruszinokat nevezte meg többségi népcsoportnak. A többi népcsoport történelmével, helyi kulturális viszonyok elemeivel¹¹ asszociálódott etnikumként a ruszinság lélekszáma az összlakosságéhoz hasonlóan folyamatosan nőtt. A növekedés mértéke meghaladta a teljes népességét, ami 1880 és 1989 között a ruszinok arányának közel 20%-os emelkedését eredményezte. Ez az arány a magasabb természetes szaporulat, továbbá a pozitív migrációs mérleg és az asszimiláció eredménye volt. A magyarság a mai Kárpátalja területén a népszámlálások kezdete óta a második legszámosabb nemzet. A növekedés motorja az asszimiláció volt, bár a számlálóbiztosok, mint az államalkotó nemzet kimutatott számarányát „növelő” hibalehetőségét nem zárhatjuk ki. Őshonos nemzetiségek közé sorolják a magyar, szlovák, cseh, román, német, zsidó, lengyel nemzetiségeket.

A kárpátaljai magyarság a dualizmus időszakában 10 ezer fővel volt több, mint ma, az asszimiláció és a népességfogyás már ekkor megkezdődött. Az első világháborút követő határmódosulások sok magyart a kitelepülésre kényszerítettek. Mint már említettük, a magyarság a megye mai területén a népszámlálások kezdete óta a második legszámosabb nemzet. Lélekszámában azonban – az össznépelességen belüli arányához hasonlóan, az összeírások tanúsága szerint jelentős – eltérő irányú változások történtek. 1880-ban magyarok alkották Kárpátalja mai területén a lakosság több mint egynegyedét¹². A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően tízévente lebonyolított népszámlálások szolgáltattak átfogó felmérést Kárpátalja népességéről, ilyenekre 1890-ben, 1900-ban és 1910-ben került sor.

A mai Kárpátalja területén a dualizmus korában nem számottevő csoportot alkotott a cigányság és zsidóság. II. József tovább szűkítette a romák jogait: megfosztották őket a cigány nemzetiségtől és újmagyaroknak nevezték őket. Ezt

⁹ Szarka László: Területi konfliktusok és nemzeti önrendelkezés. Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra. (szerk: Fedinec Csilla–Vehes Mikola). – Budapest: Argumentum Kiadó, 2010., 22. o.

¹⁰ Harmat Árpád Péter: Magyarország társadalma a dualizmus korában. // <http://tortenelemeik.hu/node/242>

¹¹ Anthony D. Smith: „The Origins of Nations,” in *Becoming National*, ed. Geoff Eley and Ronald Grigor Suny. – Oxford: Oxford University Press, 1996., 110. o.

¹² Molnár József–Molnár D. István: Uo. – 10. o.

igazolja az is, hogy az 1857, 1870, 1900 és 1910-es években a népszámlálási rubrikákban mint nemzetiségek már nem szerepelnek. A cigányság térhódítása a szaporulat révén töretlen vonalban való emelkedést mutatott Kárpátalján is.¹³ Meglehetősen egyenlőtlen elosztású tömbökben, kolóniákban, táborokban élnek, köztük is Ungváron, Beregszászban, Szolyván, Királyházán, Munkácson, Tiszaújlakon, Szőlősvégardóban. Az itt lakók kétharmada a településen belül elkülönülő telepen, illetve a jómódúak lakótelepeken, kommunális családi házakban élnek.

A mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye etnikai, nemzetiségi képe, igencsak meglepő statisztikát mutat az 1867–1918 közötti időszakban. Természetesen legnagyobb lélekszámot a magyarok adták 1900 és 1910 között 8 651,5-ről 9 944,6-re emelkedett, követték őket a románok és szlovákok, németek, szerbek, és feltörekvően a cigányok, 54,4-ről 108,8-re gyarapodva. Már akkor komoly problémákat okoztak a régióknak, ami azóta is tart.

Magyarországon 1893-ban hajtották végre belügyminiszteri rendeletre, közbiztonsági megfontolásból – Európában elsőként – a cigányok első, részletes, településszintű összeírását. Ebben az időpontban a mai államterületen hozzávetőlegesen 65 000 cigányt számoltak össze, akiknek 43,5%-a az Alföldön élt. A legtöbb alföldi cigánynak – csakúgy, mint napjainkban – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jelenkori területe adott otthont.

A cigányság térbeli eloszlása kapcsán az 1893-as cigányösszeírás szöveges magyarázója kitér a településterületek kialakulásának etnikai sajátosságaira is: „...a cigányok leginkább oláh lakta vidékeken vannak legnagyobb számmal. Általában véve elég jól megférnek a magyarral is. A földrajzilag kevésbé rossz helyzetű tótok közt is elegendően vannak, s helyenként a szerbek között is. A német természet, merőben ellenkezik a cigánnyal.”¹⁴

A városokban lakó cigányok aránya 20,9% volt, ettől függetlenül 1893-ban az Alföld cigányságának közel 80%-a már állandóan letelepedett falusi lakos volt. Cigányokat legmagasabb arányban tömörítő, az évszázadok során kialakult területek az Alföld északkeleti részén és a Közép-Tisza-vidéken voltak. Hasonló részletességű összeírásra 1893 óta nem került sor sem az Alföldön, sem pedig Szabolcsban.¹⁵

A cigányság tömeges megjelenésének háttérben az alföldi tradicionális paraszti társadalom felbomlása állt. A cigányok térbeli eloszlása sem egyenletes. Közel 75%-uk a három észak-alföldi megyében él (a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben). Tovább árnyalja a képet, hogy az itt élő cigánynépesség közel fele Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében koncentrálódik.

¹³ Dupka György: Uo. – 103. o.

¹⁴ Kocsis Károly–Kovács Zoltán: A cigányság helye az Alföld társadalmában. Alföldi társadalom, II. kötet – Békéscsaba, 1991.,– 9. o.

¹⁵ Uo. – 9. o.

Hátrányos életkörülményeik főként azért tűnnek kilátástalannak, mert egy önmagában is periférikusnak számító régió belül foglalnak el periférikus helyzetet, amelyet tovább súlyosbítanak a kis- és aprófalvas településstruktúrából eredő alapellátási gondok. Anyagi, kulturális lemaradásuk nem csupán a helybéli magyarokhoz viszonyítva jelentős, hanem az ország más tájain, valamint a fővárosban élő társaikkal szemben is.¹⁶

Mint látjuk, sokkal szembetűnőbb különbségeket tár elénk a nemzetiségi és kisebbségi mérleg Kárpátalján és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, mint az eddig felsorolt egyéb adatok. Fontos még ismertetni az iskolázottság és műveltség helyzetét e két régióban a dualista kormányzás idején. Nehéz reális és egységes képet alkotni, ugyanis a nemzetiségi sokféleség, főleg Kárpátalján, megnehezítette az oktatás menetét és mikéntjét, így a meglévő különbségek is inkább helyenkéntiek, s nem magában az oktatási rendszerben keresendők.

A tudomány, a kultúra és művelődés megalapozója az iskolarendszer volt. Ennek mindkét régióban sajátos elemei voltak. Megállapítható, hogy mind Szabolcsban és Szatmárban, mind a mai Kárpátalján az iskolafenntartásban domináns szerepe volt az egyháznak. Az iskolák működésének kötelezettsége nem az államé, hanem a községé volt. Az Eötvös-féle népiskolai törvény előírta az oktatás anyanyelven történő menetét. Ugyanakkor a tankötelesek hatoda nem járt iskolába, a tanítóképzést pedig négyéves tanidőszakhoz kötötték. A népiskolákban nemzetiségi nyelven folyt az oktatás, de a tisztán nemzetiségi tannyelvű iskolák aránya a századfordulóra 30, a korszak végére 21%-ra csökkent.¹⁷

A dualizmus öt évtizede alatt 2 744 állami iskolát hoztak létre, ugyanakkor a felekezeti iskolák száma 13 262-ről 12 075-re csökkent, a községi iskolák száma pedig 479-ről 1 339-re nőtt. A felekezeti népiskolák abszolút túlsúlya azonban változatlanul fennmaradt.¹⁸

1879-ben törvényt fogadtak el a magyar nyelv tanításáról, a törvény kötelezővé tette a nemzetiségi iskolákban a magyar nyelv ismeretét a tanítók számára is.¹⁹ Kemény magyarosítási lépésként értékelendő az is, hogy a községeket olyan fajta gazdasági iskolák létesítésére kötelezték, ahol a tannyelv rendszerint és kizárólag magyar, a diákok száma elérte a több mint 40-et.²⁰

1884-ben törvény írta elő az iparostanonc iskolák felállítását, a képzés ideje 3 év volt. Megjelent az érettségi, ami a középosztályba való belépést szolgáltatta, azonban a középiskolák és gimnáziumok száma nem nőtt gyorsan. Az érettségivel gyakorlatilag bármely felsőoktatási intézménybe be lehetett iratkozni. Érettségit

¹⁶ Kocsis Károly–Kovács Zoltán: A cigányság helye az Alföld társadalmában. Alföldi társadalom, II. kötet – Békéscsaba, 1991., – 17. o.

¹⁷ Kristó Gyula–Barta János–Gergely Jenő: Magyarország története. Előidőktől 2000-ig. – Budapest: Pannonica Kiadó, 2002., 484. o.

¹⁸ Szarka László: Modernizáció és magyarosítás. Korunk, 2007.

¹⁹ Kordonec Olekszandr (szerk.): Kárpátalja évszámokban 1867–2010. – Ungvár: Hoverla 2011., 17. o.

²⁰ Kristó Gyula–Barta János–Gergely Jenő: Uo. – 485. o.

adtak még az ipariskolák, de ezekből jó, ha egy-kettő működött a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.²¹

Az 1883-as minősítési törvény előírta a négy középiskolai osztály bevezetését. Ez az alapképzettség meghaladta az elvben 12 éves korig tartó elemi iskolakötelezettség határait. A minősítési törvény szerint hivatalosan is középosztályinak (úrinak) tekintett pozíciók elnyerésére jogosítottak fel.²² 1891-ben törvényt fogadtak el a kisdudóvókban való magyar államnyelv tanításáról.

1908-ban I. Ferenc József szentesítette az ingyenes népiskolai oktatást.²³ Véleményem szerint ez egyértelműen hozzásegítette a nem tehetős, illetve szegény rétegek felzárkózását főleg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, ahol a cigányság erős koncentrációja hátráltatta a régió perifériáról való lekerülését. Természetesen, az említett társadalmi rétegnek jó, ha fele élt ezzel a lehetőséggel.

Kárpátalja kulturális életét felpozícionálta az Ungvári Drugeth Gimnázium, amelynek új épülete 1893-ban épült. Itt tevékenykedett számos nevezetes ember, mint Heverdle Ferenc festőművész, Virágh Gyula, Novák Andor, Csontvári Kosztká Tivadar is. 1883-ban Ungváron megnyílt az Agyagipari Szakiskola, ahol sok keramikus és szobrász szerzett elismerést, mint Petridesz János.²⁴

Kárpátalja egyik legnagyobb elismerést szerzett embere Munkácsy Mihály, akinek Ferenc József király a „munkácsi” előnévvel adományozott nemesi címet. Munkácsy a dualizmus korának egyik legnagyobb kárpátaljai alakja, s nemcsak hogy Szabolcs-Szatmárban, de az egész monarchia területén sem volt hozzá hasonló sikeres pályájú művész.²⁵

A felsőfokú oktatás jelentősen fejlődött Magyarországon, de ez a két vizsgált régióval kapcsolatban egyáltalán nem mondható el. Egyetemekről nem is beszélhetünk, csupán agrártudományi és mezőgazdasági képzésekről. Nagymértékben hozzájárult Kárpátalja értelmiségi rétegének a gyarapodásához, hogy 1902-ben Ungváron megalakult az Unió Könyvnyomda Rt. A dualizmus korában a szomszéd régiót is szellemi és kulturális fellendülés jellemezte. Jósza András létrehozta a később róla elnevezett nyíregyházi múzeumot, számos egyesület alakult, s nem utolsósorban a városi lakosság körében teret nyert a nyomtatott sajtó, pl. az először 1880-ban megjelenő, *Nyírvidék* című hetilap.

A következőket levonva elmondható, hogy e két régió, amelyet egy azon kormányzás alatt tárgyaltunk, földrajzilag is szorosan egybekötődik, ám általánosságban vett összehasonlító jellemzését reálisan visszatükrözni nagyon nehéz. Bizonyos társadalmi szegmenseket vizsgálva vehető észre, hogy kevésbé demográfiai, viszont hatalmas nemzetiségi különbségek jellemzőek a két régióban,

²¹ Kristó Gyula–Barta János–Gergely Jenő: Uo – 485. o.

²² Karádi Viktor: Iskolázottság, rétegződés és értelmiség. – *Educatio*, 2013., 472. o.

²³ Kordonec Olekszandr: U.o. – 27. o.

²⁴ Dupka György (szerk.): Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr - és művészettörténeti vázlat. Ungvár, Intermix Kiadó. 2012., 28. o.

²⁵ U.o. – 38. o.

utalva itt a cigányságra Szabolcsban, és a ruszinságra Kárpátalján. Az oktatási szféra is ennek fényében alakult, eredményeiben régióként más és más volt. A tömbmagyarság és tömbruszinság területein kiválóan működtek a népiskolák, a egyes területeken nehezebb volt alkalmazni az oktatáspolitikát, valamint kidolgozni a nemzetiségi politikát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ANTHONY D. SMITH, "The Origins of Nations," in *Becoming National*, ed. Geoff Eley and Ronald Grigor Suny. – Oxford, Oxford University Press. 1996.
2. ПОП Д. – ПОП И.: *В горах и долинах Закарпаття*. М. 1971.
3. DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 2011.
4. DUPKA GYÖRGY (SZERK.): *Magyar művészet Kárpátalján. Kultúr- és művészettörténeti vázlat*. Ungvár, Intermix Kiadó, 2012.
5. DR. HANUSZ ÁRPÁD–DR. KÓKAI SÁNDOR: *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja humán erőforrásainak állapota, a turisztikai képzés helyzete és a szakember-ellátottság szükségletei*. Nyíregyháza, 2009.
6. FEDINEC CSILLA–VEHES MIKOLA (SZERK.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Budapest, Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.
7. GLÓSZ JÓZSEF: *Zsellérek és töredéktelkes jobbágyok a munkaerő- és árupiacon a 19. század első felében. A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18–20. században*. Salgótarján–Budapest. 2003.
8. HARMAT ÁRPÁD PÉTER: *Magyarország társadalma a dualizmus korában*. <http://tortenelemcikkek.hu/node/242>
9. KARÁDI VIKTOR: *Iskolázottság, rétegződés és értelmiség*. – *Educatio* – 2013.
10. KOCSIS KÁROLY–KOVÁCS ZOLTÁN: *A cigányság helye az Alföld társadalmában. Alföldi társadalom, II. kötet*, Békéscsaba. 1991., 9. o.
11. KORDONEC OLEKSZANDR (SZERK.): *Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Ungvár, Hoverla, 2011.
12. KOVÁCS ÁGNES: *Az osztrák–magyar külpolitika és a magyar társadalom. Az 1867-es kiegyezés*. – *Grotius e-könyvtár*, 2009., 22. o.
13. KRISTÓ GYULA–BARTA JÁNOS–GERGELY JENŐ: *Magyarország története. Előidőktől 2000-ig*. – Budapest. Pannonica Kiadó, 2002., 484. o.
14. MOLNÁR JÓZSEF–MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász, 2005.
15. SZARKA LÁSZLÓ: *Modernizáció és magyarosítás*. *Korunk*, 2007. December.